

Schelpengrotten in Nederland

dr. G.T. Haneveld

Schelpen verzamelen langs het strand om daarmee (zand-) kastelen te versieren, ziet en zag men overal. Maar het gaat hier om de zogenaamde „schelpengrotten“, die in de 16e en 17e eeuw in de mode kwamen: die zouden van Italiaanse origine zijn. Meestal wordt er dan verwezen naar Isola Bella's beroemde schelpengrot, waarvan plafond en wanden rijkelijk met schelpen en onteibare koralen zijn gedecoreerd.

Vroeger was ook Nederland zulke schelpengrotten rijk. De eerste werd vermoedelijk voor Prins Maurits aangelegd, in de tuinen van het Haagse Buitenhof. Als men afgaat op een schetstekening die in het Rijksprentenkabinet aanwezig is, dan had men in dat paviljoen grote steenbrokken tegen de muren gestapeld en die versierd met schelpen die uit de Noordzee kwamen.

Ook een ander Prinselijk verblijf bezat zo'n „grot“. Dat blijkt uit een rekening voor Willem II en Amalia van Solms ten behoeve van huis Honse-laardijk bij Naaldwijk: „Staet hier onkosten gedaen bij den grottier Josph Dinant“ (1649). De naam van deze „grottier“ zou een zuidelijke invloed suggereren, maar het maken van een „grotto“ was veel vroeger reeds een Engels tijdverdrif. Van oudsher maakten de kinderen daar namelijk kleine „grottoes“ uit modder of klei, die zij dan met schelpen versierden. De toeschouwers moesten daarvoor een kleinigheidje geven. Dit gebruik vond evenwel alleen plaats rond 25 Juli, de naamdag van San Iago de Compostella, de bekende Heilige met zijn Jacobsscheip (*Pecten jacobus*).

TOEVEN TEMIDDEN VAN DE SCHOONHEID DER NATUUR

Kunstmatige „grotten“ met langs de wanden grillig gevormde stukken steen, met overhangende planten en ruisende fonteinen, moesten de be-

zoeker romantische gevoelens geven, een ogenblikke toeven temidden van de schoonheid der natuur. Daarbij dienden schelpen en koralen ook dikwijls als decoratie. Toen in de 16e en 17e eeuw de handel naar Oost en West zich enorm verbreidde, werden schelpen mee naar huis gebracht, met een vormen- en kleurenschoonheid, die men nog nimmer had aanschouwd. En dan ziet men plotseling schelpmotieven op de schilderijen, versierde schelpenkabinetten – het „schelpenbuffet“ bijvoorbeeld in Middelburg's Zeeuws Museum – en het verschijnsel van de schelpengrot.

Hoewel deze in tal van vaderlandse buitenhuizen werden ingericht, zijn de meeste ervan helaas verdwenen.

Toen in 1961 in Velsen opgravingen werden uitgevoerd bij het voormalige buiten „Westerwijk“, kwamen daar grote aantallen exotische schelpen naar boven: kennelijk de resten van zo'n schelpengrot.

Slechts vier schelpengrotten bleven in ons land gespaard.

DE KONINGINNEGROT

Toen Koning-Stadhouder Willem III met Mary Stuart trouwde, hoopte hij haar in huis Het Loo, een waarlijk koninklijk verblijf te mogen bieden, inclusief een, in haar geboorteland zo geliefde, schelpengrot. Deze zogenaamde koninginnegrot raakte in de loop der tijden volledig in verval. Pas tijdens de recente restauratiewerkzaamheden kon men door het vinden van de restanten een goed beeld verkrijgen hoe die grot er in de 17e eeuw moet hebben uitgezien. Met haar binnen- en buitenvolière, haar fonteinen en schelpendecoraties, is deze „grot“ – na een zorgvuldige restauratie – weer alleszins het bezoeken waard.

DE LEGENDE VAN DE NIENOORD

De enige schelpengrot die grotendeels in haar oorspronkelijke staat, bewaard gebleven is, bevindt zich in de oude tuin van de borg Nienoord bij het Groningse plaatsje Leek. Over de oude tuinkoepel die als schelpengrot werd ingericht, wordt in de huisarchieven niets vermeld. Gezien de dooreen gevlochten spiegelmonogrammen van de letters G en G, ligt het voor de hand dat Georgius Guilelmus, graaf van Inn- en Kniphauzen (1665-1709) rond 1700, de bouwheer was. Volgens een legende zou de schelpengrot versierd zijn door een kindermisje dat wegens de diefstal daar opgesloten zat. Via een luikje werden haar voedsel en de benodigde schelpen aangereikt.

Zij kwam pas vrij, toen zij na twintig lange jaren de decoratie had volbracht. Die zelfde dag, eindigt het verhaal, is zij overleden...

De werkelijke gang van zaken heeft zich vermoedelijk minder tragisch afgespeeld, maar die vertelt de historie niet.

Hoewel de schelpengrot in Nienoord veel minder verfijnd dan elders in Europa is, is zij door haar vormen- en schelpenrijkdom uitermate boeiend; om niet eens over de verborgen symboliek te spreken.

TOT LOF VAN DE SCHEPPER ALLER DINGHEN

Een rechtgeaarde malacoloog zal het vermoedelijk wel aan zijn hart gaan, als hij ziet hoe in die oude schelpengrotten de mooiste Strombussoorten, Haliotis, Pectinidae en al die andere tropische zeldzaamheden werden vastgezet in cement of gips.

Maar dan moet hij ook eens trachten zich in het verleden te verplaatsen. De schelpengrot diende toen niet uitsluitend ter verstrooiing, maar zij had

Afb. 1 Dooreengevlochten spiegelmonogrammen van de schelpengrot in Nienoord bij het Gronings plaatsje Leek.

ook een religieuze achtergrond. Zij was om met Philibert van Borselen, te spreken, in feite een „Ghedichte van de Schelpen, Kinckhornen, en de andere wonderlicke Zee-Schepselen tot Lof van de Schepper aller dinghen" (1611).

„EEN ROMMELZOO VAN TRITONS EN NAJADEN"

Een geheel andere, maar eveneens vrij recent gerestaureerde schelpengrot – of beter „schelpengalerij" – bevindt zich in het park van kasteel Rozendaal. De galerij werd tussen 1725 en 1750 aangelegd door Lubbert Adolf Torck. Door zijn huwelijk met Petronella van Hoorn, een schatrijke dochter van Johan van Hoorn, de toenmalige Gouverneur van Nederlands Indië, was Torck in het bezit gekomen van een collectie schelpen.

Vele daarvan vonden hun weg naar de schelpengalerij, de waterval en de bekende attractie van Rozendaal, de „bedriegertjes".

Hoe die schelpengalerij er in de vorige eeuw heeft uitgezien, beschreven enkele bezoekers: „rose gepunte *Spondylus pictoreum*, tal van *Murex* en *Nautilus*soorten, Tritons, Hertshoornkoralen, fraaie pavonia's, gorgoniums, zee-appels, zee-egels, versteningen en verkalkingen". Vogel- en mensfiguren waren samengesteld uit schelpen en koralen.

Niet iedereen was even enthousiast. Dat blijkt wel uit hetgeen Dominee J.J.L. ten Cate daarover dichtte:

„In koopels met goud beladen
School heel een rommelzoö
Van Tritons en Najaden
In grillig rococo."

Afb. 2 Detail van de schelpengrot in Nienoord bij het Groningse plaatsje Leek.

Afb. 3 Detail van de „schelpengalerij" in het park van het kasteel Rozendaal.

Afb. 4 Gedeelte van de „schelpengalerij" in het park van het kasteel Rozendaal (Gelderland).

Afb. 5 Detail van afbeelding 4, deel uitmakende van de nog niet zo lang geleden gerestaureerde schelpengrot te Rozendaal bij Velp.

Ook deze schelpengalerij liep ernstige beschadigingen op. Bij de na-oorlogse restauratie hebben architect Heineman en zijn echtgenote een verdienstelijke rol gespeeld bij het uitzoeken van duizenden tropische schelpen. Sinds 1978 is deze schelpengalerij in al haar schoonheid opengesteld voor het publiek.

NOOT REDAKTIE:

Onlangs lazen wij in een landelijk dagblad, dat voor het terugbrengen in de oorspronkelijke staat van de Koninginnegrot gebruik is gemaakt van gedetailleerde beschrijvingen uit 1699 van Walter Harris, de lijfarts van Willem III. Mary Stuart heeft haar schelpengrot nooit kunnen zien, omdat de grot, toen zij in 1694 stierf, nog niet gereed was. De grot is voor het publiek te bezichtigen. De toegangsprijs bedraagt f 7,- voor volwassenen en f 5,- voor kinderen.

DE SCHELPEKOEPEL BIJ DE GRAVENHOF

Een schelpengrot waaraan de restauratiewerkzaamheden momenteel nog gaande zijn, kan men in Zutphen vinden. Het is de achtkantige toegangspoort van de voormalige Gravenhof die Walraven van Heeckeren van Nettelhorst, ambassadeur van Nederland in Zweden, omstreeks 1700 met schelpen liet versieren. De wanden werden met diverse steensoorten ingelegd, de koepel werd versierd met schelpen in grote variatie van soorten, vormen en kleuren.

Dank zij het Wijnhuisfonds wordt ook deze unieke schelpengrot gerestaureerd.*

* Vele schelpen zijn bij een eerdere restauratie geleverd door het Zeebiologisch Museum te Scheveningen (red.)